

CULTURA, IMATGES URBANES I ESPECTACLE.
A PROPÒSIT DE L'ECUMENISME MULTICULTURAL DE LA
BARCELONA DEL FÒRUM 2004

Joan J. Pujadas

Universitat Rovira i Virgili, Tarragona

La fascinación tecnológica aliada al realismo de lo inevitable produce densas y desconcertantes paradojas: la convivencia de la opulencia comunicacional con el debilitamiento de lo público, la más grande disponibilidad de información con el deterioro de la educación formal, la continua explosión de imágenes con el empobrecimiento de la experiencia, la multiplicación infinita de los signos en una sociedad que padece el más grande déficit simbólico. La convergencia entre sociedad de mercado y racionalidad tecnológica disocia la sociedad en "sociedades paralelas": la de los conectados a la infinita oferta de bienes y saberes, la de los inforricos, y la de los excluidos cada vez más abiertamente tanto de los bienes más elementales como de la información exigida para poder decidir como ciudadanos. (Martín-Barbero y Rey 1999: 22).

Les paradoxes de les que ens parlen Martín-Barbero i Rei (1999) són especialment evidents en el cas d'aquesta gran operació urbanística i mediàtica anomenada Fòrum de les Cultures 2004, que està a punt d'iniciar les seves activitats, sota el signe de la pompa i la solemnitat de la Barcelona-aparador postolímpica, que aspira a tornar a ser el centre de les mirades dels *inforrics* de la posmodernitat transnacional. Tant se val si la quotidianitat de la ciutat i del seu *hinterland* regional està marcada per uns processos creixents d'exclusió social i per noves formes de segregació, basades en una lògica essencialista de les cultures anomenada multiculturalisme.

El centre mateix de la paradoxa, que intento analitzar en aquest text, es pot plantejar en els termes següents: Barcelona, una ciutat que aspira a ostentar la condició de capital de l'Europa mediterrània, tot fomentant les seves imatges com a ciutat acollidora, cosmopolita i emprenedora, és al mateix temps una ciutat incapaç de gestionar el seu pluralisme cultural intern, des del punt de vista de les polítiques socials, culturals

i urbanístiques, com ho mostren les actuacions realitzades al districte de Ciutat Vella i, sobre tot, al barri del Raval.

Els eixos analítics en què es basa la nostra argumentació són aquests: (1) la convivència de les operacions opulentes d'imatge municipal i l'afebliment dels mecanismes de concertació i participació democràtica, (2) la potenciació mediàtica d'imatges culturals de cosmopolitisme i posmodernitat, basades de manera unilateral en la vinculació de la ciutat amb els valors i els símbols de la globalització, tot relegant i menystenint les aportacions dels agents del multiculturalisme urbà, que omplen la ciutat de "colors", (3) La ciutat acollidora i projectada cap a la captació de turistes i agents empresarials transnacionals és, al mateix temps, una ciutat segregadora, que no sap gestionar el seu pluralisme cultural.

1. Ciutat plural i participació ciutadana

Les ciutats estan deixant de ser, gradualment, monoculturals. I estan deixant de ser també expressió abanderada d'una cultura i comencen a tenir necessitat d'articular convivències concretes entre cultures. D'aquí ve que el diàleg entre les cultures per a la convivència, no sigui tan sols un diàleg geopolític, geoestratègic i que tingui a veure amb les nacions, els exèrcits i el terrorisme. Els alcaldes l'estem vivint a cadascuna de les nostres ciutats d'una forma concreta i quotidiana i ens plantejem si tal pauta cultural és assumible o no per la majoria o per la minoria, si la majoria té dret a opinar sobre pautes culturals, etc. Tota aquesta mena de diàlegs són els que avui passen a ser treball quotidià de la pràctica de la convivència de les nostres ciutats. (Clos 2002).

Resulta curiosa aquesta percepció del fenomen del multiculturalisme per part de l'alcald de Barcelona i president del consorci organitzador del Fòrum Universal de les Cultures. Pocs observadors dels temes urbans que afecten la ciutat de Barcelona posarien aquest èmfasi en el caràcter novedós o incipient del multiculturalisme. Ja l'any 1964 Francesc Candel, al seu llibre *Els altres catalans* es plantejava: "No sé quin tant per cent d'habitants autòctons necessita una ciutat per a mantenir la seva idiosincràsia i no caure en el cosmopolitisme, Barcelona és cosmopolita? Jo em penso que sí" (Candel 1968: 15). A l'època en què Candel escrivia el seu text encara no s'havia posat de moda el terme multiculturalisme i cal entendre, doncs, que la seva afirmació de la naturalesa cosmopolita de Barcelona avui s'expressaria amb el terme multicultural.

La ciutat de Barcelona a inicis del segle XX era una ciutat mitjana amb poc més de mig milió d'habitants. *La Barcelona dels prodigis*, per utilitzar l'expressió que va fer famosa l'escriptor Eduardo Mendoza, no hauria estat possible sense l'aportació dels

centenars de milers d'immigrants que van arribar a Catalunya els anys 20 i, posteriorment, els anys 50 i 60. Barcelona i la seva àrea metropolitana s'han caracteritzat per ser culturalment plurals i socialment segregades des de fa més d'un segle. On es posa la barrera pel que fa al grau de diferència i de diversitat entre l'arribada històrica a la ciutat d'immigrants andalusos, extremerys o gallecs i els actuals processos migratoris, en què Barcelona es torna multicultural mitjançant la presència de ciutadans llatinoamericans, magribins, subsaharians o asiàtics?

Es tracta essencialment d'un problema cultural o d'un problema social? La resposta política és clara (a més de retòrica): es tracta d'un problema cultural. Per això cal organitzar un *Fòrum de les Cultures*. Ben al contrari, jo crec que els dèficits de convivència ciutadana a la Barcelona contemporània, igual que succeeix a d'altres moltes ciutats del *nord econòmic*, no es poden reduir a problemes de diferencialisme cultural. Les bases del multiculturalisme o cosmopolitisme barceloní no provenen només de les aportacions que fan els immigrants estrangers, sinó que són resultat essencial de l'impacte de la globalització cultural i mercantil (Appadurai 1991; Friedman 1990) i, al mateix temps, de l'orientació empresarial pública i privada cap al turisme i cap a la constitució de Barcelona com a nòdul simbòlic i econòmic de la globalització dins l'àrea euromediterrània. Com és, doncs, que la única diferència cultural inquietant és aquella que aporten els immigrants?

Ulf Hannerz (1998) destaca, en un interessant article sobre la gestió del pluralisme cultural a la ciutat d'Estocolm, com, a Suècia, l'aparell d'estat va saber transitar des de posicions de centralització i de cohesió homogeneitzadora cap a l'acceptació de la diversitat cultural com a fenomen durador i característic de l'etapa històrica contemporània. Aquest canvi de mentalitat es reflecteix en el marc d'un Estat del benestar amb el desenvolupament de programes actius de protecció i foment de la cultura dels immigrants. En paraules del mateix Hannerz:

El *bienestar cultural* como idea autóctona dio otro paso, más allá del mero hecho de permitir que las personas que tenían un entorno cultural diferente fueran ellas mismas; y se transformó en un *bienestar multicultural* a medida que el estado fue asumiendo la responsabilidad de apoyar las culturas de los inmigrantes. Y así se pusieron en marcha y se mantienen, ayudas para las asociaciones de inmigrantes y sus actividades: clases de las diversas lenguas nativas en las escuelas y esa sorprendente biblioteca pública multilingüe en Hallunda... los grupos de inmigrantes se convirtieron en *clientelas imaginadas* de los estamentos oficiales. (Hannerz 1998: 255).

El cas de Barcelona és manifestament diferent al d'Estocolm, tan si ho mirem des de la perspectiva local i autonòmica, com des de la perspectiva estatal. L'estat espanyol ni ha deixat de ser culturalment homogeneïtzador (malgrat la ficció del sistema autonòmic), ni és veritablement un Estat del benestar. Des de l'àmbit municipal barceloní o des del govern autonòmic català no existeixen veritables polítiques de suport a les cultures minoritàries, malgrat que sí es dona un cert suport a determinades associacions d'estrangers com a forma de crear noves clientele polítiques i de donar una certa imatge de cosmopolitisme.

Tant els migrats recursos que reben les associacions d'estrangers com les crides reiterades a la participació de les minories culturals a la creativitat de la societat civil, per part de les instàncies públiques, crec que han de ser enteses més com a reclam electoral o com a campanya d'imatge que com a expressió d'un canvi d'actitud vers la diferència cultural. Un canvi d'actitud que hauria de suposar assumir el pluralisme cultural com a plataforma d'un intercanvi creatiu compatible amb l'acceptació d'un procés recurrent de mestissatge cultural. Malgrat que el mestissatge de la ciutadania barcelonina i catalana és una evidència, si ens centrem en l'àmbit del consum de les indústries culturals globalitzades, no és menys cert que la identitat dels ciutadans barcelonins (com dels europeus, en general) es segueix construint, essencialment, a partir d'imatges històriques de pertinença a una nació culturalment homogènia i de la negació de l'alteritat que representen els immigrants.

L'anàlisi dels materials publicats a la web del Fòrum, www.barcelona2004.org/cat/, ens indica que, més enllà d'algunes abstraccions sobre la diversitat cultural, el desenvolupament sostenible i les condicions de la pau, els objectius que persegueix aquest esdeveniment són els de promoure novament la imatge cosmopolita de la ciutat de Barcelona, sense tenir en compte els problemes interns que la mateixa ciutat té per tal d'assolir allò que Hannerz anomenava el *benestar multicultural*. La Barcelona postolímpica vol donar senyals de vida a nivell internacional, tot reforçant la seva imatge de ciutat acollidora. Però, quins són els seus destinataris? La ciutadania barcelonina, catalana o espanyola? No, al menys, com a prioritat. Amb el preu dels hotels de Barcelona només una petita èlite transnacional estarà en condicions de participar en el conjunt d'actes que es desplegaran entre els mesos de maig i setembre: novament tenim els *inforrics* dels que ens parlaven Martín-Barbero i Rey. D'altra banda, què vol dir participar en el Fòrum? Essencialment fer de consumidor d'un producte cultural exquisit i exclusiu.

On queda la idea de participació de la ciutadania? Com declarava l'alcalde de Barcelona, Joan Clos, en una llarga entrevista, la participació popular està lligada a l'esperit festiu del Fòrum (Cía i Fancelli 2004: 31). El ciutadà, l'habitant de la ciutat de

Barcelona, és tingut en compte en la seva dimensió de consumidor, més que com a interlocutor dels debats. La interlocució, en tot cas, serà el resultat dels múltiples debats protagonitzats per tot un conjunt de personalitats convidades del món de la política, de la cultura i de la ciència. Pocs han estat, segons s'ha pogut traslluir, els que, des d'una posició crítica i anti-oficialista, s'han negat a participar davant les generoses condicions ofertes, només gent apocalíptica com sempre, de l'estil de Noam Chomsky. Però malgrat aquest procés de cooptació dels agents de debat i de diàleg, no ens enganyem, Clos ens diu que:

si alguien tiene ideas relevantes sobre cómo organizar el mundo en la diversidad cultural, la paz y la sostenibilidad que venga al Fòrum y lo explique. Muchas organizaciones lo harán: Intermón, Cáritas, muchas ONG. Toda la gente de buena fe está en el Fòrum. (Cía i Fancelli 2004: 31).

Barcelona és concebuda pels organitzadors del Fòrum com una *ciutat mundial* (Hannerz 1998), com el *locus* d'un esdeveniment transnacional, deslocalitzat i ecumènic. En una convocatòria universal d'aquestes característiques no hi ha espai per debatre els problemes quotidians de convivència entre ciutadans i no ciutadans, entre locals i nouvinguts, entre persones que tenen cultures de referència diferents i que conviuen o es toleren en un marc de segmentació social on les etiquetes lligades al lloc d'origen de cadascú tenen molta importància per facilitar o impedir els processos d'inserció i de mestissatge. Els problemes culturals que es debatran al Fòrum són problemes abstractes i deslocalitzats, on la ciutat de Barcelona constitueix bàsicament l'escenari. La construcció de l'escenari és, al mateix temps, una oportunitat per a canviar el teixit marginal i degradat del límit nord del municipi i, al mateix temps, una operació més d'especulació amb el sol urbà en una de les ciutats on l'habitatge és més car.

És justificable el Fòrum en termes socials? Constitueix una prioritat pels ciutadans de Barcelona i pel seu benestar que Barcelona torni a ser la ciutat estel·lar dins del firmament globalitzat? Quina és la factura que la ciutadania de Barcelona ha de pagar per la concepció faraònica de les obres d'escenografia d'aquest espectacle mediàtic? A jutjar per l'actitud de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona, que ha refusat d'adherir-se o de participar als actes del Fòrum, la sensibilitat cap els problemes dels veïns de l'entorn per part de les tres administracions que li donen suport és mínima. Tal com recull la premsa, els testimonis de frustració dels veïns de la zona són abundants: "Este barrio era un desastre y, sin duda, ha mejorado mucho, pero con el Fòrum debería haberse hecho algo más pensando en la gente que vivimos aquí" (Manuel Carrasco, cit. per Peirón 2004a). Aquesta absència de concertació amb els veïns de la ciutat i l'amenaça del

procés de *gentrificació*, que sol acompanyar a les grans operacions de renovació urbanística, el constatava Maruja Torres a rel de les intervencions municipals al barri del Raval, que varen començar uns anys abans de la realització dels Jocs Olímpics:

Parece que existe un plan para remodelar el barrio, que van a convertirlo en un lugar distinto, derribando manzanas enteras de habitáculos miserables para quitárselo a los marginales que ahora lo pueblan, viejos supervivientes que le pertenecen como las lesiones de sus paredes, y a los extranjeros que, entre sus calles desatendidas, encuentran un primer refugio cuando recalán en la ciudad. Quieren que al Barrio vayan a vivir jóvenes profesionales de éxito, crear centros de lo que llaman animación cultural, borrar del mapa una mancha negra, ahora que la ciudad está empezando a ponerse en obras para cuando se celebren los Juegos Olímpicos. (Torres 1997: 35).

Les grans ciutats són, cada vegada més, escenaris al servei del que Martinotti (1996) va anomenar els *usuaris urbans*. Uns usuaris que, cada vegada més, són de caràcter transnacional: empresaris, inversionistes, turistes, congressistes. La ciutat és, per un cantó, un escenari d'aquestes activitats i, en moments estel·lars, com uns Jocs Olímpics o un Fòrum de les Cultures, esdevé un gran aparador, per tal de mostrar que pot acollir qualsevol tipus d'activitat, qualsevol repte. Els ciutadans, especialment les capes pobres i més marginals de la ciutat fan més aviat nosa: els gestors urbans posen la ciutat a mans dels usuaris urbans en detriment de la població (Pujadas e Baptista 2000).

2. *Cosmopolitisme vs. multiculturalisme: dues lectures del procés de mestissatge cultural*

La naturalització de la cultura esdevé un esquema ideològic que serveix per a justificar la segregació de les minories culturals. El que és important de destacar són els mecanismes de construcció de la categoria de minoria cultural. En concret, com és que la cultura equatoriana o colombiana constitueix una minoria i l'anglosaxona no? Si ho mirem des del punt de vista del consum, els ciutadans-consumidors autòctons atorguen a les mercaderies culturals d'origen anglosaxó un gran valor, que mostra la relació desigual i de dependència entre els consumidors de la *semiperifèria barcelonina* i aquelles instàncies que manufacturen els productes culturals dels grans centres de l'entramat global. Els canals publicitaris i de comercialització són tan massius que arriben a instal·lar-se en el cor mateix de la ciutat semiperifèrica i això amb la més condescendent i natural acceptació de part dels consumidors "colonitzats". En canvi, els productes culturals que ofereixen els immigrants estrangers són subalternitzats en la mateixa mesura que és subaltern (o inexistent) l'estatut ciutadà d'aquestes poblacions.

És important d'assenyalar que el procés de mestissatge cultural a la gran ciutat és una realitat única, indivisible, on intervien tant les influències culturals dels centres hegemònics com aquelles altres influències, sovint rebutjades en el pla conscient pels ciutadans, que aporten les manifestacions culturals dels representants dels grups minoritzats. A efectes analítics, però, val la pena distingir aquests dos tipus d'influències: les primeres formen part d'aquell tipus de mestissatge que anomenarem *cosmopolitisme*, mentre que per les segones reservarem el terme *multiculturalisme*.

De manera sintètica podem fer una primera presentació amb tot el conjunt de dualismes que separen aquestes dues realitats urbanes que conviuen en una ciutat com Barcelona:

<u>CIUTAT COSMOPOLITA</u>	<u>CIUTAT MULTICULTURAL</u>
Acollidora	Intolerant
Globalitzada	Segmentada
Homogeneitzadora	Heterogeneitzadora
Oberta a l'alta cultura	Indigenitzada
Autoritària	Plural
Imaginada, induïda	Tolerada
Ecumènica	Segregadora
Transparent	Opaca
Lluminosa	Fosca
Asèptica	Plena d'olors i colors
Deslocalitzada	Territorialitzada
Trivial	Original, creativa
Diürna	Nocturna
Ciutat d'oportunitats	Ciutat fràgil
Opulenta	Marginal
Consumista	Autosuficient
Projectada cap a fora	Projectada cap a dins

L'inevitable maniqueisme que suposa dicotomitjar la realitat es justifica en aquest cas per la intenció d'oferir una eina heurística per pensar les antinòmies complexes que s'amaguen darrera una realitat urbana que es vol presentar com a unitària i integrada. El que s'ha de destacar és el caràcter irreconciliable dels dos acostaments a la naturalesa mestissa de la gran ciutat contemporània. D'una banda, tenim aquell mestissatge que és fruit de les interaccions i dels intercanvis quotidians entre els residents

de la ciutat, que són creixentment conflictius en la mesura en què la dinàmica migratòria i multicultural no és acompanyada de polítiques d'inserció social i econòmica mínimament suficients, i de polítiques de suport o dignificació de les expressions culturals subalternes. D'altra banda, hi ha el mestissatge que prové dels mecanismes mercantilitzadors de la cultura, que converteixen el ciutadà en consumidor o, més ben dit, que fan del fet de consumir el principal atribut de la ciutadania.

És ja un lloc comú afirmar que són les ciutats més que no pas els estats les grans protagonistes dels processos de globalització econòmica i cultural. A mesura que els estats són incapaços o renuncien a regular i controlar els fluxos transnacionals (que són de naturalesa principalment econòmica, però que suposen un gran impacte cultural) les grans ciutats guanyen en protagonisme, tot convertint-se en nòduls de relació i de canalització d'aquests fluxos. Les polítiques municipals consisteixen cada vegada més (sigui el color que sigui el que governa les ciutats) en grans maquinàries propagandístiques i en promotores de grans obres d'infraestructures i equipaments al servei de la instal·lació del major nombre possible d'empreses i corporacions, la majoria de naturalesa transnacional (Borja y Castells 1997: 139 i ss.). Les grans ciutats són els escenaris privilegiats de l'anomenada "nova economia" i aquesta funció anul·la o supedita qualsevol altre dimensió o atribut ciutadà, com suggereix Hannerz a propòsit de la seva hipòtesi sobre la *ciutat mundial* (Hannerz 1998a: 205-225). Per la sociòloga urbana Saskia Sassen la combinació de dispersió espacial i integració global ha generat un nou paper estratègic per a les grans ciutats, que es concreta en quatre noves funcions de la ciutat:

Per sobre de la seva llarga història com a centres de comerç i de finances internacionals, aquestes ciutats funcionen ara de quatre noves maneres: primer, com a llocs de comandament altament concentrats en la organització de l'economia mundial; segon, com a localitzacions clau per a les finances i per a empreses de serveis especialitzades, que han desplaçat la producció industrial com a sector econòmic principal; tercer, com a llocs de producció, tot incloent la producció d'innovacions, en aquestes indústries avançades, quart, com a mercats pels productes i innovacions produïts. (Sassen 1991: 3-4).

Els governs locals a ciutats com Barcelona han acceptat, sens dubte, el repte de crear les condicions per tal de facilitar la instal·lació del major nombre possible d'aquestes empreses innovadores i globalitzades. Ara bé, han acceptat també el repte de prendre responsabilitats polítiques per a gestionar els costos socials i culturals resultants de la seva condició de nodes dels fluxos transnacionals? Veiem el que en pensa l'alcalde Clos:

En materia cultural, sin duda. Si en el siglo XIX y buena parte del XX [la cultura] ha sido un instrumento estatal para cohesionar el territorio, con la industrialización y la comercialización, y no digamos ya con Internet, la cultura se ha vuelto más difusa, menos dirigista. La cultura más espontánea y genuina nace hoy en las ciudades. (Cía y Fancelli 2004: 31).

Més enllà de defensar la centralitat creixent de les ciutats, per sobre dels estats, com els actors principals de la nostra època, el primer edil de la ciutat eludeix la pregunta dels periodistes sobre les responsabilitats polítiques en matèria cultural. Ara, com ja s'ha assenyalat més amunt, en una altra cita de Clos dins la mateixa entrevista, la responsabilitat política s'exerceix mitjançant la mateixa organització del Fòrum per a cercar solucions en un món de diversitat cultural. O sigui que la sortida a la qüestió consisteix a desplaçar els problemes concrets de convivència en la diversitat dins una ciutat particular (Barcelona) i convertir aquesta mateixa ciutat en l'escenari d'un gran debat transnacional sobre els problemes genèrics de la convivència en la diversitat. Algú podrà pensar, sense cap mala intenció ni animadversió cap a les autoritats municipals, que aquesta no és una resposta i que, d'altra banda, en no vincular els dèficits de convivència multicultural als dèficits d'inserció social dels agents del multiculturalisme, el que s'està fent és reïficar el concepte de cultura i amagar la veritable naturalesa del problema.

El poder de la imatge ens transmet la imatge del poder. Els poderosos recursos mediàtics i de difusió de què disposa l'organització del Fòrum de les Cultures ens mostra unes imatges de dirigisme urbanístic, de manca de concertació amb els veïns dels voltants de la zona afectada per les obres en curs, de dèficits de veritable participació ciutadana en l'organització de l'esdeveniment, que es confirma amb el refús per part de la FAVB a participar. Aquests volen discutir solucions concretes per problemes particulars, mentre que les autoritats municipals cerquen un eslògan per a donar contingut a una operació econòmica i urbanística de promoció de la ciutat com a centre de negocis transnacional. Pel que fa a la participació ciutadana hi ha una dada actualitzada al dia en que s'acaba d'escriure aquest text: hi ha 150.000 entrades venudes per accedir al recinte del Fòrum, amb una recaptació de 3,5 milions d'euros. (Peirón 2004b: 7). Parlem de participació, de consum cultural, de resposta a les influències mediàtiques, de curiositat o, simplement, de consum? En quina mesura o a quins afavorirà la realització d'aquest esdeveniment? Quina serà la ciutat promocionada, la cosmopolita o la multicultural?

Els elements més freqüents per caracteritzar Barcelona com a *ciutat cosmopolita* són aquests:

1. Una *ciutat oberta al món*, que competeix a nivell internacional per tenir una "imatge de marca", un perfil que li permeti destacar per sobre d'altres de manera singular: el disseny, l'arquitectura (no només Gaudí, sinó el modernisme,

- l'urbanisme de l'Eixample i el disseny urbà actual), la moda (Passarel·la Gaudí), els grans esdeveniments internacionals (Olimpíada, Fòrum).
2. Conrear la imatge de *ciutat democràtica i participativa*, mitjançant l'ús sistemàtic de mitjans de difusió que destaquen la complicitat de la ciutadania en les iniciatives municipals. Un dels aspectes que més es treballa, d'ençà de les Olimpíades, és el de la capacitat de mobilització del voluntariat ciutadà.
 3. Com a *ciutat acollidora*, Barcelona es dota cada vegada més de tot aquell conjunt d'equipaments per a rebre un nombre creixent d'usuaris urbans, preferentment transnacionals: palaus de congressos, recintes ferials, instal·lacions hostaleres, centres de convencions, districtes urbans sencers dedicats a oficines i instal·lacions per a empreses, etc.
 4. Una *ciutat de visitants* (més que de residents) ha d'ésser una ciutat ben comunicada i, per això, fan falta tot un seguit d'infraestructures de comunicació: aeroport amb capacitat per a operar vols intercontinentals, port (per a rebre, no només mercaderies, sinó creuers i passatgers), bona xarxa d'autopistes i un sistema eficient de comunicacions per ferrocarril (d'aquí la importància estratègica de l'AVE per connectar amb Europa).
 5. Una *ciutat globalitzada*, encara que es situï en una semiperifèria, és una ciutat oberta a les influències culturals i mercantils d'arreu: cadenes de menjar ràpid, *boutiques* de les grans marques internacionals, delegacions d'empreses transnacionals, iniciatives culturals que mobilitzen persones de tot arreu, realització de simposis, reunions, congressos, fires o convencions de caràcter transnacional, operacions financeres amb capitals multinacionals, etc. Com a ciutat globalitzada, Barcelona és una ciutat convencional, ja que d'una manera o altra, totes les ciutats globalitzades tendeixen al mateix model.
 6. Finalment, una ciutat acollidora, projectada cap en fora, internacional, és una ciutat que, per tenir èxit, ha de comptar amb una *imatge singular*, específica, que ofereix serveis i consum per a una gamma molt ampla de visitants.

Però, al mateix temps, una ciutat com Barcelona, és també una *ciutat multicultural*, que conviu amb l'anterior o, més ben dit, que es superposa a l'anterior. Els seus trets definidors serien:

1. Una *ciutat paral·lela* que, sobre tot des de la perspectiva dels actors socials i des del seu reflex mediàtic, va esdevenint progressivament perillosa, insegura, depredadora, inquietant, caòtica en molts sentits, que té bosses de pobresa que es volen amagar o dispersar (Fernandes 2003).
2. La *ciutat urbanísticament desordenada*, contradictòria, des dels xamfrans de Núñez i Navarro de l'Eixample, fins els carrers foscos, degradats i mal il·luminats del

centre històric i d'alguns barris obrers, o fins els suburbis metropolitans, plens d'edificis amb al·luminosi i amb dèficits d'infraestructures que 25 anys de gestió democràtica dels ajuntaments encara no han pogut esvair.

3. Una *ciutat segregada* espacialment i simbòlica, que correspon a una ciutat segmentada socialment. Un conjunt d'espais i de localitzacions que es superposen als de la ciutat cosmopolita i on els actors socials estan en tensió permanent per protegir o per aconseguir espais físics on instal·lar-se. Una ciutat que no ofereix condicions dignes de vida pels nouvinguts i per determinades capes marginals de residents antics. Una ciutat protagonitzada per relacions assistencials insuficients i precàries.
4. Una *ciutat plena de colors*, on ciutadans i residents sense dret a ciutadania de diferents procedències ocupen determinats espais intersticials, on s'experimenten canvis radicals en els tipus de comerç i relacions de carrer: tendes amb espècies i productes pakistanesos, locutoris, carnisseries *hal al*, tendes de vídeos *made in Bollywood*, barberies i tendes de queviures regentades per estrangers, o restaurants pakistanesos, àrabs, colombians o equatorians.
5. Una *ciutat que es vol transformar*, com succeeix amb el barri del Raval, on la piqueta municipal va enderrocant de manera sistemàtica allò que queda de la memòria urbana del primer industrialisme de la ciutat. Uns espais no per conservar i dignificar, sinó per demolir. Uns entorns urbans dels que els ciutadans ben situats no volen sentir a parlar.
6. Aquest és el contrapunt de la ciutat, que esdevé una *realitat poc acollidora*, fosca, lletja fins a cert punt, nocturna, que mostra en els seus espais degradats la fragilitat dels seus habitants. Una part de la ciutat on hi ha molt poc diàleg i on els mediadors no poden representar l'heterogeneïtat de vivències i d'interessos d'una població fluctuant, segregada i escassament tolerada.

3. Dèficits de diàleg i participació en un context de pluralisme cultural

Barcelona, mitjançant els mitjans de difusió i propaganda municipals, ha sabut crear una imatge de concòrdia, de diàleg i de participació ciutadana, al mateix temps que ha fet grans esforços per exportar el seu model urbanístic exitós. La imatge de la ciutat amb motiu de les Olimpíades ens mostrava una ciutadania identificada amb una política municipal concreta, amb una fita específica i espectacular, puntual. Una ciutat d'aquestes característiques respon també a un model somniat per determinats agents de canvi, públics i privats, locals i globals, socialdemòcrates i lliberals. Una ciutat, però, on no hi tenen cabuda molts dels actors socials preexistents ni aquells altres que

s'incorporen a la vida de la ciutat sense haver-hi estat cridats. No podem desvincular la ciutat del conjunt d'imatges i de models socials que ha teixit la seva història. La història de l'urbanisme de Barcelona, des dels temps de Cerdà fins els nostres dies, mostra un grau de continuïtat molt gran. També les obsessions i la incapacitat de gestionar la diversitat interna de la ciutat es pot afirmar que és una constant històrica (Maza, McDonogh i Pujadas 2003).

En molt bona mesura la Barcelona imaginada, somniada per Cerdà, té molt a veure amb la Barcelona de Clos, que respon al model de la ciutat cosmopolita que acabem de delimitar. Ciutat Vella i, molt més en concret el barri del Raval, són sens dubte aquella part de la ciutat que Cerdà mai va aconseguir incorporar i domesticar, per vincular-la i fer-la subsidiària de la nova Barcelona de l'Eixample. El Raval i, de manera més general tot el Districte de Ciutat Vella (l'antiga Barcelona intramuralla), és la part fosca, desordenada, caòtica, ingovernable, envellida, mentre que l'Eixample és, al menys en el disseny original, la ciutat somniada, imaginada: ampla, ordenada, uniforme, neta, controlable.

La lluita urbanística, des del darrer terç del segle XIX va ser la d'aconseguir acoblar el districte vell al nou, per mitjà de tot un seguit de vies amples que, des del nou centre travessessin i redefinissin espacialment la part antiga de la ciutat. Eixamplar el teixit urbà del districte vell no era simplement un acte racionalista d'incorporació espacial. Darrera hi havia tota una construcció simbòlica, liderada pel discurs dels higienistes i dels reformadors socials, que volia resoldre, al mateix temps, problemes de salubritat i de desordre social: volien dissoldre els focus contagiosos, tan de malalties infeccioses, com de problemes socials com la prostitució, la pobresa, la marginació o de l'activisme polític (Boatwright i Da Cal 1984; McDonogh 1987). Aquestes visions expliquen tota una història d'alarma social i d'intervencions que, malgrat el temps transcorregut, encara es fa palesa fins ara amb les importants intervencions de l'administració municipal.

El Raval és un dels nuclis principals i més emblemàtics de la Barcelona vella. Un espai cèntric, molt a prop de les principals rutes i itineraris dels turistes i visitants. Un barri de població elevada, amb grans contribucions en el passat a la indústria i a la cultura ciutadanes. Un barri d'immigrants que van esdevenint barcelonins i de barcelonins a la cerca d'oportunitats, un barri "servidor de la ciutat" (Artigues Vidal, Mas Palahi i Suñol Ferrer 1980). També és un barri on, des de fa molts anys, s'han anat substituint carrers estrets, edificis ruïnosa, misèria i prostitució, per edificis nous, restaurants elegants, espais oberts i grans equipaments culturals orientats preferentment a gent aliena al barri.

En tot aquest procés de destrucció i de substitució urbanística i poblacional no es pot afirmar que les respostes del edils urbans als nombrosos problemes del barri

s'emmarquin en una situació política dominada per l'absència d'interlocutors, disposats a dialogar i a analitzar les perspectives de canvi de la seva situació. Són destacables els esforços dels veïns per dur a terme mobilitzacions reivindicatives que no han pogut cristal·litzar en moviments ciutadans efectius, orientats a debatre les condicions del canvi urbanístic i social del barri (McDonogh 1999; Maza 1999). L'Ajuntament sap perfectament que el Raval és cada vegada un barri més heterogeni i que cap intervenció urbanística serà a gust de tots els actors. Al mateix temps, les fites que es volen assolir amb la reforma del barri no estan pensades per millorar les condicions de vida dels seus veïns, sinó per anar generant una escenografia adequada pel conjunt d'equipaments que volen convertir Barcelona en aquella ciutat cosmopolita orientada als visitants i usuaris urbans.

Entre els nombrosos exemples que es poden presentar, un dels més emblemàtics és el de la plaça dels Àngels, que serveix de marc a un dels més grans equipaments culturals de la ciutat (més que del barri): el MACBA. La nuesa de l'espai, desproveït de qualsevol mobiliari urbà o de vegetació, ens indica que va ser concebut per a no trencar la visual de l'espectacular edifici del Museu, que domina la perspectiva d'aquest enclavament. L'espai de la plaça està concebut, principalment, per a ser usat pels viants i visitants del museu. És un espai per guaitar, per poder admirar amb perspectiva les elegants línies sinuoses, d'un blanc immaculat, que caracteritzen l'estètica del museu, que estableixen un contrast impactant amb el color gris i l'estil clàssic de l'antic convent dels Àngels i amb la foscor angosta dels habitatges del carrer Valldonzella. La funció estètica més òbvia d'aquest espai que podríem considerar com emblemàtic de les pràctiques de la reforma urbanística municipal és mostrar el contrast entre la llum blanca i els espais amples de la plaça i la foscor de la resta de l'entorn, així com la introducció d'elements per a la regeneració del teixit urbà que l'envolta.

La legitimació del MACBA i de la plaça entre els veïns per part de l'Ajuntament s'ha anat produint a través d'una organitzada programació del Museu portes enfora. La plaça ha esdevingut habitualment, a partir de 1995, una extensió de les sales d'exposició de la institució. D'aquesta política d'irrupció del Museu al carrer són exemple les nombroses exposicions o *performances* que s'han realitzat i que tenen el barri com a motiu: *Fabrications* (1998), *Solitud a la ciutat* (2000) o *Casas impropies* (2001). La intenció d'aquestes iniciatives va ser convocar els veïns al museu i fer-los reflexionar sobre la relació del museu i el seu entorn, sobre la vida urbana i l'anòmia o sobre les formes d'urbanisme informal, com és el cas de les *favelas* brasileres. Altres exemples d'aquesta cerca de complicitat dels veïns amb el museu són: *Vecinos del museo* (1996), *Miradas sobre el museo* (1996), *Màscara i mirall* (1997), *Fotografías de Beat Strenli* (1997), *La ciutat de les paraules* (1998), o *Arte y espacio público* (2000). En moltes d'aquestes exposicions visuals els protagonistes de la mirada

dels fotògrafs eren novament els mateixos veïns del barri o els seus carrers i, també, les accions performatives amb les que els artistes interpretaven el lloc.

Aquesta lògica de control simbòlic dels espais públics es fa palesa, per tant, en tot aquest conjunt de pràctiques del Museu, que esdevé el principal patrocinador i protector de la nova plaça dels Àngels. Lluny de ser concebut com espai d'encontre espontani, la plaça es transforma sota el pes d'aquestes accions en un espai programat. Fins aquí podem veure una dimensió "exitosa" de les polítiques municipals de regeneració del teixit social, a través de la transformació urbanística i de la dinamització cultural. El MACBA i la plaça dels Àngels són l'expressió ideal d'aquesta nova Barcelona cosmopolita, que vol exportar la imatge d'una metròpoli acollidora, emprendedora i oberta al turisme i als visitants transnacionals i, tot això, sense renunciar aparentment a ser una ciutat integradora, capaç de resoldre els conflictes socials i urbans heretats del passat.

Però, per la seva banda, la gent del barri també s'ha volgut apropiari de manera no programada de l'espai. Així, a les tardes, hi veiem moltes mares joves amb els seus fills petits, que donen una imatge multicolor i multiètnica, que es correspon amb la composició social del Raval. Es tracta, en general, de veïns que viuen una mica més cap el sud del barri, veïns autòctons o immigrants estrangers, alguns dels quals acaben d'arribar. Sovint trobem joves adolescents que freqüenten discontinuament l'escola i que es dediquen a jugar a pilota. Però també hi ha d'altres actors en aquest espai. Joves *skaters*, provinents de diferents parts de la ciutat o, fins i tot, d'altres països i que han adoptat les rampes del Museu i la superfície de la plaça com a pista de patinatge.

Les relacions d'aquesta gent amb els guardes jurat del Museu són de vegades molt tenses i en més d'una ocasió s'ha avisat la policia per tal d'intervenir, ja que s'han anat produint denúncies d'assalts i robatoris a turistes que freqüenten aquest entorn, o bé accidents amb els patins. En d'altres ocasions s'ha requerit la intervenció dels serveis socials del barri per tal de propiciar la canalització d'aquesta població "conflictiva" cap a d'altres espais.

Aquesta altra cara de la plaça és un indicador d'alguns problemes socials que hi ha encara per resoldre i als que la reforma i les accions de control programat no semblen poder fer front d'una manera convincent. Tanmateix, per a qualsevol observador superficial que faci ús de la persuasiva propaganda turística municipal, la plaça dels Àngels es presenta com un bigarrat espai d'encontre multicultural, on es despleguen nombroses iniciatives que cerquen diferents formes d'aproximació intercultural. Una observació més detinguda i crítica, però, ens mostra com les grans inversions en espais públics no serveixen per apaivagar els conflictes socials explícits o latents que amaga aquest enclavament metropolità on els dispositius de tutela que s'estan duent a terme són sovint contestats.

Aquest enclavament és molt lluny encara de l'ideal que es proposava la reforma d'aquest sector del barri, que pretenia convertir la Plaça del Àngels en un lloc de trobada, en un *collage* humà de caràcter multicultural, obert a la cultura i on les parets del Museu esdevindrien quasi transparents, tot definint un espai sense fronteres separadores que hauria de propiciar la comunicació interactiva, al voltant de l'obra d'art contemporània.

El desig de control, la necessitat de programar l'ús dels espais públics denota una actitud de recel, defensiva, per part de les autoritats municipals, que és congruent amb una concepció de *ciutadania tutelada*, al menys en relació a aquella part de la població urbana que nodreix el que hem anomenat la ciutat multicultural. Hi ha a la ciutat de Barcelona determinats espais intersticials que són objecte de reformes constants, ja que els públics que s'acaben apropiant d'aquests espais no són aquells que els edils de la ciutat tenien *in mente* en el moment de la reforma, el Moll de Fusta i moltes de les places del Raval són alguns exemples d'aquests intents frustrats de l'administració municipal de guanyar terreny per la ciutat cosmopolita en detriment de la ciutat multicultural (Maza, McDonogh i Pujadas 2002).

Amb tots aquests antecedents d'intolerància i de pràctiques de *gentrificació* dels nous espais urbans sorgits de la reforma de Ciutat Vella, la credibilitat que podem atorgar a les intencions i els motius d'organitzar un Fòrum Universal de les Cultures és molt escassa. Més que la voluntat de promoure un debat a fons que cerqui solucions per la gestió democràtica i participativa del multiculturalisme, el Fòrum serveix de pantalla per amagar la incapacitat de gestionar de manera equitativa i justa el pluralisme cultural concret que caracteritza a Barcelona i que, com hem suggerit abastament, té unes arrels molt clares: la segregació espacial i la segmentació social. No crec, en tot cas, que Barcelona pugui ser cap bon exemple de gestió de la multiculturalitat, ni abans ni després de la celebració del Fòrum Universal de les Cultures.

BIBLIOGRAFIA

- APPADURAI, A. (1991) "Global Ethnoscapes. Notes and Queries for a Transnational Anthropology", in FOX, R. *Recapturing Anthropology*, Santa Fe: SARP, pp. 191-210.
- ARTIGUES, J., MAS, F. i SUÑOL, X. (1980) *El Raval: història d'un barri servidor d'una ciutat*, Barcelona: Col·lecció el Raval, núm. 1.
- BOATWRIGHT, D. i UCELAY DA CAL, E. (1984) "La dona del barrio chino: la imatge dels baixos fons i la revista 'El escàndalo'", *L'Avenç* 76 (xi), pp. 26-34.
- BORJA, J. y CASTELLS, M. (1997) *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, Madrid: Taurus.

- CÍA, B. y FANCELLI, A. (2004) "Entrevista a Joan Clos, alcalde de Barcelona y presidente del Fòrum 2004", *El País*, 4-1-04, pp. 30-31.
- CLOS, J. (2002) *Discurs de l'alcalde de Barcelona, Joan Clos, a l'acte inaugural de la reunió del Fòrum Mundial de Xarxes de la Societat Civil*, UBUNTU, <http://www.bcn.es/alcalde/catala/articles/cubuntu.htm>.
- FERNANDES, L. (2003) "A imagem predatória da cidade", en CORDEIRO, G., BAPTISTA, L., e FIRMINO DA COSTA, A. (comps) *Etnografias urbanas*, Oeiras: Celta, pp. 53-62.
- FRIEDMAN, J. (1990) "Being in the World. Globalization and Localization", in FEATHERSTONE, M. (comp) *Global Culture*, Londres: Sage, pp. 311-328.
- HANNERZ, U. (1998a) "El papel cultural de las ciudades mundiales", in HANNERZ, U. *Conexiones transnacionales*, Madrid: Cátedra, pp. 205-225.
- (1998b) "Estocolmo, doble mestizaje", in HANNERZ, U. *Conexiones transnacionales*, Madrid: Cátedra, pp. 243-257.
- MARTÍN-BARBERO, J. y REY, G. (1999) *Los ejercicios del ver. Hegemonía audiovisual y ficción televisiva*, Barcelona: Gedisa.
- MARTINOTTI, G. (1996) *The new social morphology of cities*, Paris: UNESCO, MOST, Discussion Paper Series, nº 16.
- MAZA GUTIÉRREZ, G. (1999) *Producción, reproducción y cambios en la marginación urbana. La juventud del barrio del Raval de Barcelona 1986-1998*, Tarragona: Universitat Rovira Virgili, Tesi doctoral inèdita.
- MAZA, G., McDONOGH, G. i PUJADAS, J.J. (2003) "Barcelona, ciutat oberta: transformacions urbanes, participació ciutadana i cultures de control al barri del Raval", *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 21, pp. 114-131.
- MCDONOGH, G. (1987) "The Geography of Evil: Barcelona's Barrio Chino" *Anthropological Quarterly*, vol. LX, núm. 4, pp. 174-185.
- (1999) "Discourses of the City: Urban Problems and Urban Planning in Barcelona" in LOW, S. (ed) *Theorizing the City New Urban Anthropology*, New Brunswick: Rutgers University Press, pp. 342-376.
- PEIRÓN, F. (2004a) "Una idea para culminar Barcelona", *La Vanguardia (Revista)*, 11-1-04, pp. 2-5.
- (2004b) "Los barceloneses dan un notable al Fòrum en una encuesta municipal", *La Vanguardia (Vivir en Tarragona)*, 31-1-04, p. 7.
- PUJADAS, J.J. e BAPTISTA, L. (2000), "Confronto e entreposição: os efeitos da metropolitização na vida das cidades", *Forum Sociológico* (Lisboa), núms. 3-4 (II serie), pp. 293-308.
- SASSEN, S. (1991) *The Global City*, New York, London, Tokyo, Princeton: Princeton University Press.
- TORRES, M. (1997) *Un calor tan cercano*, Madrid: Alfaguara.